

РОЗДІЛ 6 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2

СИМВОЛІЗМ У МАЛІЙ ПРОЗІ М. КОЗОРИСА SYMBOLISM IN A SMALL COURSE OF M. KOZORIS

Барабаш С.М.,
*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри україністики
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця*

У статті на матеріалі оповідання М. Козориса «По кам'яній стежці», що є вершинним у його творчому доробку в напрямі зображення образу західноукраїнського селянства перших десятиліть ХХ століття, простежується використання символічних персоніфікованих образів, пов'язаних із національним самовизначенням тодішнього селянства.

Ключові слова: символ, символізм, «Покутська трійця», образ-символ, алегоричний образ, психологія душі, персоніфікація.

В статье на материале рассказа М. Козориса «По каменной тропе», что является вершинным в его творчестве в направлении изображения образа западноукраинского крестьянства первых десятилетий ХХ века, прослеживается использование символических персонифицированных образов, связанных с национальным самоопределением тогдашнего крестьянства.

Ключевые слова: символ, символизм, «Покутская троица», образ-символ, аллегорический образ, психология души, персонификация.

In the article, based on the story of M. Kozorys "On the Stone Path", which is the vertex of his creative work in the direction of the image of the image of the Western Ukrainian peasantry of the first decades of the twentieth century, the use of symbolic personified images associated with the national self-determination of the then peasantry can be traced.

Key words: symbol, symbolism, "Pokutsky Trinity", image-symbol, allegorical image, psychology of the soul, personification.

Постановка проблеми. Українська література кінця ХІХ – початку ХХ століття на Західній Україні розвивалася в силу суспільних, політичних обставин. Галичина, Покуття були під цісарською Австро-Угорською владою. Із 90-х років українці посилювали боротьбу проти поневолення та гніту цісаря, австрійських поборників польської шляхти. Демократичні письменники Західної України гуртувалися тоді навколо мужнього революціонера Івана Франка, вважали себе його «наслідниками».

Серед таких демократичних письменників виділяються троє – так звана «Покутська трійця» – Василь Стефаник, Лесь Мартович і Марко Черемшина. Їхня літературна діяльність була ідейно суголосна з творчістю Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Архипа Тесленка, Степана Васильченка – митців, сповнених революційно-демократичними ідеями Тараса Шевченка.

У способах подавати художній матеріал, вийшовши з прекрасної школи «Покутської трійці», М. Козорис продовжує традиції та «далеко бойо-

віші теми чіпає новелях і чіткіше розв'язує їх», – зазначає Й. Кубась [3, с. 9–10]. Актуальним є дослідження діяльності малої прози письменника – демократа, завдяки якому українська проза кінця ХІХ – початку ХХ ст. піднеслася на новий, вищий щабель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття символу як художнього образу, у якому конкретно-чуттєва даність предмета зображення, тобто його чуттєвий образ, водночас із власним має значення вказівки на такий предмет, явище чи ідею, які безпосередньо в зображуваному не входять, розглядають такі дослідники: Л. Бондарук [1], Н. Науменко [4], В. Сніжко [8], І. Небеленчук [5], І. Винов [7] та ін.

Постановка завдання. Самобутня постать М. Козориса в українському письменстві досить довго залишалася в тіні. Літературна критика проігнорувала його оригінальний талант, затаврувавши й «ув'язнивши» в застінки СБУ. Дослідження особливостей символізму в малій прозі вихідця з «Покутської трійці», самобут-

нього й цілком оригінального митця М. Козоріса є завданням нашого дослідження. «Людський біль цідиться крізь серце моє, як крізь сито, і ранить до крові», – писав Василь Стефаник. Цей принцип суголосний і всій творчості М. Козоріса.

Виклад основного матеріалу. Важливу композиційну й ідейну роль в оповіданні «По кам'яній стежці» відіграє образ-символ рідної землі, алегоричний образ кам'яної стежки, зображення контрастних картин буття мешканців міста й села, вільного простору й тюремної камери, прийоми «історій в історії». Використання цих художніх засобів дає змогу краще розкрити психологію душі селянина, заглянути вглиб його душевних поривань, зрозуміти ті моменти, які вплинули на зміну його світогляду.

Наповнений алегоричним змістом центральний образ-символ оповідання – кам'яна стежка. Це своєрідна алегорія тих життєвих труднощів, які має подолати людина, щоб досягти бажаного результату. Уперше по кам'яній стежці йде Андрій Ковальчук, коли його, заарештованого, ведуть до в'язниці, в інший світ. Перша думка, яка бентежить героя, стосується тієї кількості людей, які пройшли нею до камери, однак, як зауважує герой, вона залишається гладкою й непошкодженою: «Скільки болю, скільки розпуки впало на її сіре обличчя, а вона закусила зуби, замкнула рота й мовчить так само, як він, бо багато через нього прокотилося горя, як по цій стежці» [2, с. 98]. Використовуючи засіб персоніфікації, герой прагне наблизити своє внутрішнє «я» до умовного світу кам'яної стежки, асоціює своє мовчання й незламність із непошкодженістю стежки, яку ніщо не бентежить. Однак сенс мовчання героя – це врятовані від арешту інші мешканці села, а мовчання кам'яної стежки, її твердість і непоступливість не працює на користь простих людей, вона однаково мовчить, незалежно від того, хто нею йде. Висловлюючи деякою мірою профетичне бачення подальшої долі цієї стежки, герой, з одного боку, жаліє її за невисловлені почуття до будівничих, які вклали в неї душу, а з іншого – передбачає зміни, що можуть відбутися: «Десь, певно, на тебе хлопи каміння лупали, десь, певно, хлопи тебе мурували й ти полюбила їх, бануеш за ними й ведеш їх, мов скот на ковбан, у ці кримінальні мури. Але хлопи тебе мурували, можуть і розбити...» [2, с. 98]. Перебування у в'язниці, перехід до камери цієї стежкою змінюють світогляд простого селянина, змушують замислитися над причинами арешту. Мимоволі перехід до камери цією стежкою Андрій Ковальчук став сприймати як своєрідний

рубикон свого життя, як перехід у потойбічний світ, що контрастує за своїм настроєм і барвами з міським життям. На думку героя, той, хто став один раз на цю стежку, пізнав життя й побачив його життєві контрасти: «Там були сутінки, мовчання, тремтіння, голод і похилені голови, а тут – рух, гамір, сміх, світло. І все це відмежовано тільки однією стіною» [2, с. 107]. Стійка асоціація кам'яної стежки з випробуваннями долі постає в епізоді звільнення героя. Повертаючись назад до вільного життя, він має пройти ще раз кам'яною стежкою, однак він «боявся на неї ступити, зійшов на бік і чалапав по коліна в снігу» [2, с. 118]. Поведінка героя психологічно вмотивована: страх перед поверненням до камери настільки сильний, що він не тільки не ступає на неї, а й проклинає її холодне мовчання. Вражає героя ще й те, що навіть узимку, коли обабіч стежки лежить сніг, вона залишається сухою, «чорніє жалібною плахтою й чекає на нові жертви». Метафоричне порівняння, ужите автором, підкреслює внутрішні переживання персонажа. Пізніше, в останньому епізоді, коли Андрій Ковальчук повертається додому разом із односельцями, він ще раз згадує кам'яну стежку вже як символ побаченого горя, неправди, а тому й цілком зрозумілою є ситуація, коли на питання свого сусіда, чому так побожно ставиться до землі Андрій, він згадує мертву кам'яну стежку як контраст із живою землею, яка не може, на його думку, принести нещастя для люблячої її людини.

Контрастним образом-символом до образу кам'яної стежки в оповіданні стає рідна земля. Це сенс буття головного героя, він прагне привчити любити землю й сина: «Як ти їм батько, то ти маєш своїм дітям дати землі... Без землі твоя дитина ніщо: вона така, як собака без газди, що її женуть від кожного порога» [2, с. 80–81]. Він не погоджується з протилежною думкою сина, намагається переконати його, незважаючи на життєві труднощі, продовжувати триматися землі-родувацьниці.

Глибоко проникливим у зображенні М. Козоріса є звертання А. Ковальчука до рідної землі (після звільнення із в'язниці). Персоніфікація образу дає змогу простежити хід думки героя в напрямі пошуку духовного возз'єднання з материзною після вимушеної розлуки. Це не лише сповідь персонажа, що зізнається в побожній відданості землі, а й водночас усвідомлення причин відсутності в сучасних молодих селян такої любові: «Та й банував я за тобою, та й тягнула ти мене до себе, та й палила ти моє серце за тими замками... Не любиш ти, красуне, хлопа, б'єш його по зубах, як дівка пар-

шивого парубка, а панам широко розкрила молочні груди й годуєш, ллєш їм, аж по бороді тече» [2, с. 124]. Сповіддю землі Андрія автор наголошує на соціальних причинах у зміні ставлення тодішнього селянства до ролі землі в їхньому житті, а кольорові епітети, місткі порівняння, метафори, поєднані в комплексі інших тропів, посилюють ефект приреченості й фаталізму селянської долі за нових суспільних умов: земля «була червона, як хлопська кров, бо її скривавлювало заходяче сонце» [2, с. 124]. Письменник як протетичний візіонер передбачив сталінські репресії селянства.

Висновки. Оповідання «По кам'яній стежці» є вершиною творчого доробку письменника в напрямі розбудови типології образу західноукраїнського селянства перших десятиліть ХХ століття. Використання алегоричних і символіч-

них персоніфікованих образів посприяло заглибленню автора у внутрішній світ демократичних персонажів і розкриттю актуальних проблем тодішнього селянства, пов'язаних із національним самовизначенням.

Отже, сільська проблематика творчості М. Козоріса прикметна зосередженням на центральних проблемах народної дійсності, які становили головний об'єкт художнього моделювання українських митців кінця ХІХ – початку ХХ ст. Проблемно-тематичне коло малої прози митця має тотожні характеристики із творами В. Стефаника, Марка Черемшини, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, І. Франка, І. Авдіковича тощо. Їх склало опрацювання «вічних тем» – внутрішнього світу людини землі, її моралі, етики, смислу життя та діяльності, місця в соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарук Л. Символ у багаторівневій структурі тексту: Марсель Пруст, Моріс Метерлінк / наук. ред. М. Моклиця; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк: Твердиня, 2015. 314 с.
2. Козоріс М. Вибране / упор. Є. Баран, Г. Рис; передмова Г. Риса. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. 416 с.
3. Кубась Й. Передмова. *Козоріс М. Чорногора говорить*. Х. 1930. С. 9–10.
4. Науменко Н. Образ макросвіту в мікросвіті художнього твору: символ у формозмістовому полі української новели кінця ХІХ – початку ХХ століть. Нац. ун-т харч. технол. 2-ге вид., доп. К.: Сталь, 2013. 356 с.
5. Небеленчук І. Міфологеми природних стихій у творах світової літератури: *Земля – символ життєдайного начала та материнства: навч.-метод. посіб.* Кіровоград: Полімед-Сервіс, 2015. 236 с.
6. Рух П., Рух А. Прекрасна дівчина – це символ України: зб. віршів. Львів: Растр-7, 2018. 167 с.
7. Винов І. Проблема и символ: онтолог. статус символ. функции: 1 и 2 т.: спец. вып. / отв. ред. М. Добровольский. Киев: УПП: Изд. Дом Д. Бураго, 2018. 532 с.
8. Сніжко В. Творчість через символ: пам'яті видат. укр. вченого В. Шияна присвяч. М-во освіти і науки України, Нац. НДІ українознавства. К.: Таврія, 2010. 235 с.